

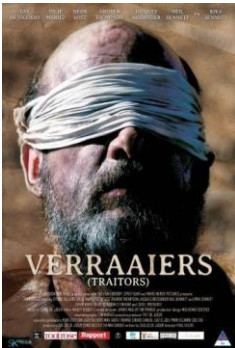
De Zuid-Afrikaanse film: 100 jaar in vogelvlucht

Het jaar 2025 is het jaar dat het Afrikaans zijn 100-jarig bestaan viert als gevestigde officiële taal. Het is een feit dat veel mensen in het Nederlandse taalgebied niet kennen. Het Afrikaans staat als taal nog fier overeind, ondanks de onvermijdelijke versterking van de positie van het Engels in Zuid-Afrika. Gelukkig, want hoe waardevol en mooi is de brug vanuit het Nederlands naar het Afrikaans. Veel Zuid-Afrikanen en Namibiërs hechten nog sterk aan het Afrikaans als hun moedertaal. De kracht van het Afrikaans ligt voor een belangrijk deel ook bij goed ontwikkelde culturele uitingen als literatuur en poëzie, en muziek. Cultuur die ook bij de nodige Nederlanders en Vlamingen bekend zijn en, weliswaar op afstand, gevolgd worden. Eén culturele uiting verbonden aan het Afrikaans is hier toch wat minder bekend, die van de film, *de rolprent*. Die onbekendheid bij ons is niet terecht, want zeker de afgelopen twee decennia heeft Zuid-Afrika veel mooie kwalitatief hoogstaande filmproducties het daglicht laten zien.

Kortom, tijd om het vizier op de Zuid-Afrikaanse film te richten, in het bijzonder de Afrikaansgesproken producties. Welke fasen zijn te onderscheiden en hoe kunnen we deze duiden? De basis van dit artikel wordt gevormd door een onderhoud dat ik had met één van Zuid-Afrika's belangrijkste filmrecensenten **Leon van Nierop**.

Start van de Zuid-Afrikaanse film

De eerste Zuid-Afrikaanse films stammen uit de tijd van de tweede Anglo-Boerenoorlog (1899-1902). Oorlog en overleving waren daarin de leidende thema's. In 1916 verscheen de eerste echte dramafilm *De voortrekkers*, over de grote Trek van de Boeren weg van culturele overheersing door de Engelsen in de Kaapprovincie. Het in 2013 verfilmde *Verraiers* geeft inzicht in de dilemma's waarmee veel Boeren ten tijde van de Tweede Anglo-Boerenoorlog worstelden: doorvechten voor hun Boerenstaten (red. Vrijstaat en Transvaal) of teruggaan naar hun boerderij om de familie te beschermen tegen overvallen door de Britten.

Gaandeweg veranderde het leidende filmthema in dat van de wederopstanding van het Afrikaner volk dat zich na de twee Boerenoorlogen tegen de koloniale Engelsen opnieuw moest uitvinden, op zoek was naar een nieuwe plek in Zuid-Afrika en op zoek naar een hernieuwd zelfvertrouwen. Enkele films (o.a. *Geboortegrond*) hadden dan ook het harde leven op de *plaas* (boerderij) op het sterk patriarchale platteland als achtergrond. Een waarlijk fantastische film tegen de achtergrond van deze tijd is *die Wonderwerker* uit 2012 van regisseur Katinka Heyns, over het leven van de bekende dichter en natuuronderzoeker Eugène Marais. Gesitueerd op het platteland van Nylstroom, Limpopo in 1908.

Van nationalisme naar maatschappijkritiek

In de Apartheidsperiode (1948-1990) stond de Afrikaanstalige film vooral in het teken van nationalisme, natietrots en Afrikaner waarden. Niet zelden kwam daar ook de immer aanwezige vete tussen *de Boer en Brit* ter sprake, soms ook in komische filmproducties. De zestiger en zeventiger jaren, zo legt Van Nierop uit '*was die tydperk waarin die Afrikaanse film grootliks in opstand gekom het teen Apartheid, erge konserwatisme, rassisme en sensuur met die koms van Jans Rautenbach en Manie van Rensburg..*'. In de periode van 1980-2006 valt de Afrikaanstalige filmindustrie grotendeels stil met weinig nieuwe aansprekende filmproducties, ondanks dat een aantal komische en soms wat platvloerse producties het licht zien. Wel maakt de gaandeweg verminderende censuur in het land de weg vrij voor verfilmingen waar meer aandacht is voor tot dan toe taboeonderwerpen als seksualiteit en het soms beklemmend conservatisme. Dé grote uitzondering in deze periode van 'filmdroogte' is de komst van de eerder aangehaalde actrice en filmmaker, *Katinka Heyns* met aansprekende films als *Fiela se Kind* (1988) en *Paljas* (1997). *Fiela se Kind*, wordt in 2019 opnieuw uitgebracht. In de periode van 1998-

2006, kort na de formele afschaffing van de Apartheid, is de Afrikaanstalige film volgens van Nierop op sterven na dood.

Fiela se kind

Fiela se kind vertelt het verhaal van Fiela Komoetie, een jonge hardwerkende bruine vrouw uit de Karoo in Zuid-Afrika, die de witte 3-jarige Benjamin voor haar deur vindt, achtergelaten door zijn biologische ouders. Fiela voedt de witte jongen Benjamin gedurende negen jaar op haar boerderij op. Als ambtenaren tijdens een volkstelling Benjamin ontdekken nemen ze hem mee en brengen hem onder bij een witte familie van houthakkers in Knysna Forest die claimt dat Benjamin hun verloren zoon is. Benjamin heeft grote moeite met zijn nieuwe familie en de sfeer van negativiteit, liefdeloosheid en racisme. Als Benjamin inmiddels een jongeman is realiseert hij zich dat het racisme binnen de Zuid-Afrikaanse maatschappij verkeerd is en keert terug naar de familie en de gemeenschap die hij het beste kent, de Komoetie-familie geleid door Fiela.

Verrassende wederopstanding

Herstel voor het filmbedrijf dient zich toch relatief snel aan. Van Nierop duidt de periode 2006 – 2025 aan als niets minder dan die van 'wederopstanding van het Afrikaanstalige filmbedrijf'. De komst van het prestigieuze filmfestival *Die Silwerskermfees* door het Zuid-Afrikaanse mediabedrijf KYKnet is een belangrijke aanjager hiervan. Van Nierop over deze groeiperiode: '*daar is wo(es)t met Afrikaanse rolprente (films) geeksprimenteer ..... met temas oor gay wees, geestesversteuring, jeugkomedies, ernstige dramas, rillers (thrillers).*' Volgens Nierop is daar niets minder dan een nieuwe trots en competitie ontstaan tussen filmmakers, met (experimentele) kwaliteitsfilms als gevolg die grenzen hebben verschoven. Veel jonge Afrikaanse filmmakers worstelden aanvankelijk met hun (witte) identiteit in een land dat niet alleen ingrijpende politieke wijzigingen had ondergaan, maar waar zaken als corruptie het maatschappelijk leven steeds meer dreigt te ontwrichten. De worsteling met het zoeken naar een nieuw evenwicht in hun eigen leven en omgeving, en maatschappelijke problematiek klinken regelmatig van deze nieuwelichting filmmakers. Zo ziet *Dis ek, Anna* uit 2015 het licht naar een script van Tertius Kapp, over seksueel misbruik en de onbespreekbaarheid ervan in de vaak streng christelijke gemeenschappen van Zuid-Afrika.

Het bredere plaatje

Uiteraard is de Zuid-Afrikaanse filmindustrie veel breder dan het deel dat in het Afrikaanssprekende deel van de maatschappij (wit en bruin) is geworteld. Bekende titels als *Tsotsi* (2005) en *Invictus* (2009) zijn internationale bestsellers. Interessant aan *Tsotsi* (over het leven van een jonge gangster in Johannesburg) is niet alleen dat het een Oscar voor de beste buitenlandse film in de wacht sleept (de enige Zuid-Afrikaanse Oscar tot nu toe), maar ook gebruik maakt van meerdere talen: Zoeloe, Xhosa, Afrikaans en Engels. Daarmee doet het recht aan het brede multilinguïstische landschap van Zuid-Afrika. Net zoals Afrikaans gesproken films bijdragen aan de geloofwaardigheid van de film als deze zich deze afspelen in gebieden waar het Afrikaans de dominante taal is zoals in de westelijke Kaapprovincies, bepaalde delen van Gauteng of andere delen van het Zuid-Afrikaanse platteland.

Film en de Bruine gemeenschap

Afrikaans is de belangrijkste moedertaal van zowel de witte Afrikaners als van de gemengde bruine bevolking. De laatste groep is vooral sterk vertegenwoordigd in het westelijke deel van het land (de provincies West-Kaap, Noord-Kaap en Oost-Kaap). Maar is dat ook terug te vinden in het gebruik van Afrikaans als films zich afspelen binnen de bruine gemeenschap? Daar lijkt het zeker op, zeker als we kijken naar prachtige, aangrijpende films als *Noem my Skollie* en *Ellen Pakkies*. *Noem my Skollie* van

Daryne Joshua uit 2016 gaat over het gewelddadige bendeleven op de Kaapse Vlakte in de zestiger jaren. Ook de succesvolle film *Ellen Pakkies* (2018) is Afrikaans gesproken wat de film realistischer maakt. Andere belangrijke films door bruine filmmakers zijn onder andere: *Barakat* (2020, door Amy Jephta), *Frankie en Felipé* (2024, door Marvin Lee Beukes) en *Poppie Nongena* (2019) door één van Zuid-Afrika's toonaangevende, baanbrekende nieuwe filmmakers Christiaan Olwagen.

Ellen Pakkies

Het waargebeurde verhaal van Ellen Pakkies, een bruine Zuid-Afrikaanse vrouw die haar volwassen zoon Abie vermoordde in de Cape Flats, een wijk in Kaapstad met veel

armoede en criminaliteit. De film begint bij de moord en vertelt, parallel aan de ontwikkelingen erna, hoe de moeder tot haar daad kwam. Als tiener ontspoorde Abie nadat hij erachter kwam dat hij het resultaat was van een verkrachting. In zijn frustratie grijpt hij naar het gemakkelijk verkrijgbare crystal meth.

De film laat de fysieke en psychologische gevolgen zien van de verslaving, en hoe Abie's ouders steeds meer hun grenzen verleggen bij hun liefdevolle pogingen hun zoon te helpen – totdat er uiteindelijk nog maar één uitweg mogelijk lijkt. Ellen toont ook een realiteit voor grote groepen armen in Zuid-Afrika. Regisseur Daryne Joshua maakte de film na een ontmoeting met Pakkies zelf, die voor haar daad werd gestraft, maar op een onconventionele en spraakmakende manier.

De Zuid-Afrikaanse film en de toekomst

De Zuid-Afrikaanse film heeft zich zeker de afgelopen decennia goed ontwikkeld, deels als gevolg van een groot enthousiasme en doorzettingsvermogen van een nieuwe groep filmmakers. Een deel kiest daarbij zonder schroom en bewust voor gesproken Afrikaans, iets waarvoor nog steeds een trouwe achterban bestaat. Vooral organisaties als mediabedrijf KYKnet het filmfestival *Die Silwerskermfees*, *Die DTI (Departement van Handel en Nijverheid)* en The National Film and Video Foundation (NFVF) spelen een aanjagende rol, ieder vanuit zijn eigen doelstellingen en doelgroep. Het vinden van voldoende financiële middelen voor filmproducties blijft hierbij een aandachtspunt. Niettemin is het goed te zien dat Afrikaanstalige producties belangrijk bijdragen aan de bredere Zuid-Afrikaanse filmindustrie. Niet alleen geven de films een mooi inzicht in geschiedenis en de (complexe) Zuid-Afrikaanse samenleving, maar ook de overweldigende natuur en de verschillende culturen. Gesproken Afrikaans (voorzien van Engelse ondertitels) blijft daarbij voor Nederlandstaligen een bijzonder iets en een goede, inspirerende mogelijkheid om verder bekend te raken met het gesproken Afrikaans. Voor wie een kijkje wil nemen: VECTIS heeft een speciale filmpagina met *lokprente/trailers* van belangrijke Zuid-Afrikaanse films.

Joris Cornelissen is (mede)oprichter en bestuurslid van VECTIS.